

Номінація "Урок літератури — це витвір мистецтва"

Правда, обпалена війною

Доля народу крізь призму авторського бачення та оцінки
Олександра Довженка в кіноповісті "Україна в огні"

Валентина Черненко,

учитель-методист

Новоукраїнської ЗОШ I—III ступенів № 6

Кіровоградська обл.

Мета: дослідити історію написання кіноповісті О. Довженка "Україна в огні", розкрити порушені автором проблеми, бачення письменником долі народу, культивувати пам'ять про героїчні й трагічні сторінки історії України; розвивати вміння застосовувати елементи аналізу художнього твору, рефлексувати й осмислювати його, формувати навички самостійної роботи учнів із додатковою літературою; виховувати повагу до людей воєнного покоління.

Обладнання: портрет О. Довженка, таблиця "Ідейні акценти кіноповісті "Україна в огні", документальний фільм "Україна в огні".

Епіграф: "Україна в огні" — це правда. Прикрита і замкнена моя правда про народ і його лихо.

О. Довженко

Хід уроку

I. Мотивація навчальної діяльності

1. Показ документального фільму "Україна в огні".

— Які враження справив на вас фільм?

— Чому автор зазначає, що війна стала великою, як життя, як смерть?

— Чому ставить поряд непокінченні поняття?

— Чому "повість не вподобалася Сталіну"?

— Чому саме серед свідків "злочинної епохи" автор воліє бачити Іронію і Жалість? Чим вони є для нього, для вас?

— Чому автор у такому короткому фільмі подає так багато картин лиха?

— Як ви співвідносите картини лиха, усміхнене обличчя "батька народів" і парад на площі?

— Як ви вважаєте, чому друзі-союзники не захотіли показувати своїм народам картину лиха?

2. Слово вчителя. Набатово звучать слова Леоніда Первомайського, які відлунюють у творі Олександра Довженка:

Навіщо я розворушив цей призабутий спомин,

Коли в душі вже затишів давно грози відгомін?

Навіщо знову я їду цією борозною?

І знову згадую біду, що звалася війною.

Чому слова про сльози й кров, не боячись осуди,

Ввійшли в рядки мої, немов той гострий ніж у груди?

О, скільки треба слів зужити, щоб викохати людину?

А щоб її убити — мить, коротку мить єдину.

Війна — це надзвичайне випробування в житті кожної окремої людини і нації загалом. Під час війни особливо яскраво проявляються як кращі, так і гірші риси особистості. Люди здатні до вершинних злетів духу, але можуть опускатися до негідних, низьких вчинків.

Олександр Довженко — один із тих письменників, якому випало жити в надзвичайно важкий час. На його очах гинули мільйони людей під час жорстокої війни з німецькими окупантами. І серце Олександра Петровича не могло не відгукнутися на страждання рідного народу. Він сам був на фронті, на власні очі бачив горе, сльози, кров, і своїм обов'язком вважав оспівати безсмертний подвиг українців, показати усьому світу безмір їхніх страждань і героїчних звершень.

Тільки справжній син свого народу міг сказати: "Український чесний наш народ поніс найтяжчі жертви в цій війні. Бідні мої, рідні люди! Честь вам і слава, і вічна пам'ять".

Епіграфом до уроку є слова великого майстра слова О. Довженка:

"Україна в огні" — це правда. Прикрита і замкнена моя правда про народ і його лихо.

II. Оголошення теми і мети уроку

Як ви зрозуміли, ми сьогодні поведемо мову про кіноповість "Україна в огні", ближче ознайомимось з цим твором, визначимо проблематику, ідейні акценти, з'ясуємо причини заборони кіноповісті у часи сталінського тоталітарного режиму, усвідомимо символічність образів твору.

Допоможе визначити ідейні акценти твору дослідницька творча група. Її учасники представлять дослідження із "Щоденника" О. Довженка як важливого документа доби.

III. Актуалізація опорних знань

1. Проблемне запитання.

— Яку правду показав О. Довженко у творі і що написав такого, що "не вподобалося Сталіну"?

— Що ви можете сказати про історію створення й оригінальність жанрової форми кіноповісті "Україна в огні"?

2. Виступ учасника творчої групи з повідомленням "Гірка доля кіноповісті".

— А що таке кіноповість?

Кіноповість (грецьк. *кінео* — рухаю) — твір кіномистецтва, сюжет якого порівняно складний, базується на цілій низці подій і в якому досягається епічна широта охоплення зображувальної дійсності.

У другій половині ХХ століття набуло поширення інше значення цього терміна.

Кіноповістю називають сценарій, зумисним чином перероблений для читання із свідомою орієнтацією на певні кінематографічні прийоми оповіді (подрібнення дії на короткі епізоди, лаконічність діалогу та авторських пояснень, монтажний характер епізодів тощо).

Примітка: записи проєктуються на дошку.

Жанр кіноповісті — кіноповість-трагедія. У ній автор звертається до найболючіших сторінок в історії Великої Вітчизняної війни — її початку й відступу радянських військ на схід. Своім трагедійним звучанням твір супе-речив офіційній думці щодо реалій війни, а тому і викликав негативну оцінку Сталіна та його оточення.

IV. Систематизація й узагальнення матеріалу

1. Робота з таблицею.

— Перш ніж розпочати роботу над твором, необхідно визначити ідейні акценти кіноповісті "Україна в огні". Звернімося до таблиці.

Таблиця

Ідейні акценти кіноповісті "Україна в огні"			
Глибина народного горя	Трагедія роду	Розкол нації зсередини	Вражаюча правда життя, віра в безсмертя народу, в його світле майбутнє
Звірства фашистів на окупованій території, жіночі плачі і голосіння по всій Україні	Рід, сім'я — основа, твердиня, яка повинна протистояти руйнівній фізичній і моральній навалі війни	Репресії, страх людей, недовіра, моральне спустошення душі, бездуховність, зрадництво	"Україна в огні" — твір трагедійний, але в ньому є мотиви надії та оптимізму

— Як змальовує автор глибину народного горя в окупації? Утворіть цитатний ланцюжок до слова "війна".

Учасник творчої групи.

Головним, наскрізним у кіноповісті є епічний образ України, сплюндрованої фашистами.

Це цікаво! Довженко побудував сюжет кіноповісті майже цілком на окупаційному матеріалі, увівши лише кілька епізодів про боротьбу народних месників. Вірний правді життя, письменник чи не єдиний у всій тогочасній літературі порушив проблему пересічної людини на війні і в тилу.

Висновок. Отже, ми з вами побачили, з якою правдивістю, з яким болем описав Довженко початок Великої Вітчизняної війни. Україна прийняла на себе перші удари загарбників, найстрашніші і найбільші битви відбувалися на її полях, і вся вона палала в огні та стражданнях.

Зупинимось на наступному ідейному акценті — **трагедія роду**.

"Ой піду я до роду гуляти. А у мене увесь рід багатий", — цю пісню співає щаслива довоєнна родина Запорожців.

— Що вам відомо про цю сім'ю? Знайдіть у тексті цитати.

2. Створення асоціативного куцця.

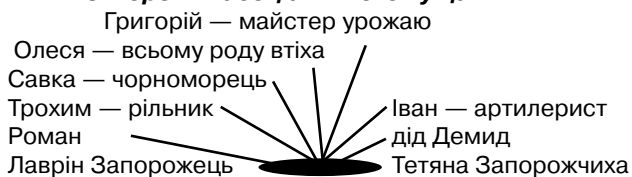

Рис. 1. Родина Запорожців

3. Бесіда.

— Доповніть рисунок рядками з тексту про сім'ю. (Дід Демид — колишній чорноморець, із божественною білою бородою, з якою хочеться їхати в чисте поле

літа доганяти. **Біла борода** — символ спадковості родинного святого обов'язку — захисту Вітчизни.)

— Які біди випали на долю Запорожців буквально з перших днів війни? (Смерть нерозважливого Савки, поранення матері; не чекаючи призову, батько повіз на війну своїх синів, у вир лихоліття кинулися Роман, Григорій, Трохим. Батька Лавріна чекало випробування, гірше за смерть, — звинувачення у зрадництві, бо він на прохання громади став старостою.)

— Чи можна звинуватити Лавріна у зрадництві?

— Чи можна назвати його поганим батьком, бо він відправив у Німеччину Олесью?

— Як ви оцінюєте дії Лавріна, коли він запрягає людей в ярма? ("Нехай ходять! Не хотіли ярем, треба було битися за волю. Але будуть битися. А хто не буде — вмере".)

Отже, Запорожець не міг змиритися з покорюю народ, прагнув розлютити його, розбудити в ньому людську гідність.

— Як ставиться до Лавріна фон Крауз? (Із повагою, розуміючи, що той веде подвійну гру.)

— Яким постає Лаврін у двобої з Забродою? Прочитайте. (Не відступає, не боїться смерті, і вона пасує перед ним.)

— Проаналізуйте монолог Запорожця перед портретом вождя. Чому саме в уста Запорожця вкладені уїдливі звинувачення?

4. Етимологічна хвилинка.

Прізвище Запорожець акумулює в собі випробувані часом кращі риси українців: давню козацьку відвагу, безмірну вірність своїй землі та глибоке усвідомлення відповідальності за долю рідних людей, що є в Довженковому розумінні запорокою безсмертя нації.

— Що, по-вашому, символізує прізвище Забрודה?

І щоб остаточно впевнитися у величчю духу Лавріна Запорожця, прочитайте епізод допиту в партизанському загоні. ("Вбивайте, прошу вас. Вбивайте, ну. Доставте радість полковнику Краузу. Народні месники! Хіба те, що сталося зі мною, з селом, не тяжче смерті у сто крат? Партизани притихли. Багато різних думок, почуттів, спогадів розбудили в них ці слова Запорожця. Перед духовним зором виникла раптом вся Україна в огні у множестві страждань. Велика нещаслива земля".)

— Про який епізод кіноповісті можна сказати словами Ліни Костенко: "**І це була любов, а не розпуста**". (Еротичний епізод повісті.)

Життєва правда цієї ситуації.

Андрій Малишко якось розповів Довженку про свого бойового побратима, який під час відступу провів ніч з українською дівчиною і тепер марить нею, прагне після війни до неї повернутися, одружитися, але не пам'ятає ні назви села, ні прізвища дівчини, пам'ятає лише причілок хати, перелаз і мальви. Довженка надзвичайно зацікавило таке романтичне спонтанне кохання, він хотів зустрітися з солдатом, але той уже загинув. Проте в "Україні в огні" кінорежисер надзвичайно вдало використав цю ситуацію.

— Як розумієте і розцінюєте випадок із Олесею ви, старшокласники?

— Як далі склалася доля Олесі, як повела вона себе в неволі?

— Чим закінчується твір? (Олесья знову проводжала на війну весь свій рід, отже рід залишився жити. Це знову **символ** — **символ незнищенності українського народу**.)

— Що символізує **образ Олесі** у творі? (**Поетична душа України**.)

5. Слово учасника творчої групи.

Родина не без виродків.

— Давайте спинимось ще на одній проблемі, на якій автор робить особливий акцент, — розкол нації зсередини. Як ви розумієте цю проблему? (Повна розгубленість серед мирного населення, розгубленість у військах перед раптовою фашистською навалою.)

Продовження роботи з таблицею.

Вражає, як сміливо Довженко зумів сказати правду про війну, про радянську партноменклатуру, зокрема про командний склад органів прокуратури, КДБ, НКВС. Уособленням цих темних сил у всій своїй потворній суті є образ голови райвиконкому, а потім прокурора Лиманчука: "Він був великим любителем різних секретних паперів, секретних справ, секретних інструкцій, постанов... Він засекретив ними свою глибоку байдужість до людини. Йому ні разу не приходило в голову, що єдине, що він засекречував, це була його засекречена дурість".

— Якими були чорні справи?

— Кому ж була потрібна посада прокурора партизанського загону?

— Судити кого? За що? (Побачив в очах Христі зловісне полум'я ненависті до радянської влади і темну ворожість до себе.)

— Чому Кравчина називає його "незгораємим шкафом"? (Бо Лиманчук — типовий образ цинічного, жорстокого, прискіпливого, змогливого до інших чекіста. У душі ж він — боягуз і зрадник. Закон не для нього.)

6. Рольова гра із застосуванням прийому "Займи позицію".

За **Проти** **Важко відповісти**

7. Сценка "Суд над Христею у партизанському загоні".

Завдання: зайняти позицію одного з двох персонажів — прокурора Лиманчука або підсудної Христі Хутірної, попередньо проаналізувавши аргументи кожної із сторін.

— Чия позиція для вас прийнятніша? Чому? Яка вона?

— Чому образ Христі Хутірної найтрагічніший? (Слово учаснику творчої групи.)

Висновок. Отже, із підсудної Христя стала обвинувачем свого судді і силою народної правди засудила його до вічної ганьби як людину несправедливу, брутальну і глибоко аморальну, як прокурора окупаційного режиму. В образі Христі О. Довженко показав трагічну долю України.

— Кого ще можна вважати виродками у творі?

Нікчемної моралі та жалюгідного духу різна тилова дрібнота, зокрема воєнторгівці, душі яких малесенькі, кишенькові, портативні, зовсім не пристосовані до великого горя.

Емоційно глухий товстопузий керівник-комуніст: в його машині, бачте, лежать секретні документи, і він не підвіз пораненого Івана.

Ось такі безсердечні двоногі істоти вирішували долі людей, а в цілому, такий керівний апарат більшовицької влади вирішував долю всього нашого народу понад 70 років.

За інтелектом це мізерія, але в плюгавих їхніх серцях, серцях цих нікчемних утікачів народжується почуття кривавої помсти: "Ми ще повернемося". Мовляв, ми розвіємо вас, українців, по тюрмах, таборах. Так воно потім і сталося, про що О. Довженко пророчески писав у "Щоденнику" ще 22 грудня 1942 року: "**А потім умру од горя, щоб не бачити, як заселятимуть тебе, мати моя Україно, чужими людьми, як каратимуть твоїх недобитків синів і дочок за німецьке ярмо, за німецьких байстрюків, за те, що не вмерли вони з**

голоду і діждалися нашого приходу. Прокурорів у нас вистачить на всіх, не вистачить учителів"...

Не можна обійти увагою й образи дезертирів, не з'ясувавши причини їхньої появи, народжені нашим суспільством.

— Кого і за що можна вважати дезертирами? (Сини Купріяна Хутірної, зрадник Заброда.)

— Як ви розумієте слова Лавріна Запорожця: "Часом в'язні і судді повинні битися поруч, коли Батьківщина гине"?

— Про яку ахіллесову п'яту українців говорить фон Крауз?

Ось як **автор сам** відповідає і пояснює проблему цього безталання — дезертирство: "*У грізну велику годину життя свого народу не вистачило у них ні розуму, ні великості душі. Під тиском найтяжчих обставин не одійшли вони на схід зі своїм великим товариством, що йому потім судила доля здивувати світ своїми подвигами... І ніхто не став їм у пригоді з славних прадідів історії, великих воїнів, бо не вчили їх історії... Серед перших ударів долі загубили вони присягу свою, бо слово "священна" не дзвеніло в їх серцях урочистим дзвоном. Вони були духовно беззбройні, наївні і короткозорі. Сувородійсність скоро розкрила їм очі*".

Віра в безсмертя народу, в його світле майбутнє.

І ще один ідейний акцент у творі О. Довженка — віра в світле майбутнє.

8. Прийм "Мікрофон".

— Доведіть, що, незважаючи на трагедійне звучання, "Україна в огні" — оптимістичний твір.

Відповідають учні творчої групи:

1. Кіноповість засвідчила велич і незнищенність духу нашого народу, чистоту людської душі, силу високих помислів і сподівань українців на краще.

2. Зміст зображеного — це жах війни, який не забудуть нащадки. А чи можна загоїти такі рани? Можна, бо народ, який зник тисячоліттями до сіяння, до життєтворення, у всьому безсмертний. Свідченням цього є епізод: "Не догоріли ще пожари, а люди кинулися до роботи. Копалися в городах, діставали з вузликів насіння, з пристрасстю садили в землю".

3. Своєю кіноповістю Олександр Довженко захистив свою націю від різних наклепів з боку великодержавних російських шовіністів.

9. Рефлексія "Коло ідей".

V. Підсумок

1. Робота з епіграфом.

— Повертаємося до епіграфа. То яка ж правда не сподобалася Генсеку?

Основні причини заборони "України в огні" (запис на дошці):

1. Змалювання "лиманчуківщини".

2. Відображення хаотичного і панічного відступу радянських військ.

3. Постать німця-мислителя, який правдиво вказує на ахіллесову п'яту українського народу.

4. Осуд будь-якої війни устами Антоніо Пальми.

5. Повага з боку фон Крауза у ставленні до Запорожця як сильного суперника.

2. Заключне слово вчителя.

Закінчити урок хочу словами М. Вінграновського:

Він був щасливим, в нім свободи

Тривожний подих не защез.

Він мав за честь судьбу народу,

Його ім'я він мав за честь.

VI. Домашнє завдання: написати твір-роздум "Не вміли ми жити як слід".